

спеціалізованих шкіл (гімназій, ліцеїв), для проведення психологічних консультацій для молоді, що готуються взяти шлюб, та для сімейного психологічного консультування.

ЛІТЕРАТУРА

1. Алешина Ю.Е. Цикл развития семьи: исследования и проблема / Ю.Е. Алешина // Вест. Моск. ун-та. – Психология. – Сер. 14. – 2000. – №2. – С. 60–72.
2. Бездырев К.К. Как быть счастливым в браке / К.К. Бездырев. – М. : Сфера, 2003. – 238 с.
3. Бодалев А.А. Семья в психологической консультации / А.А. Бодалев, В.В. Столин. – М. : Просвещение, 2001. – 310 с.
4. Голод С.И. Стабильность семьи: социологические и демографические аспекты / С.И. Голод. – Л. : Неон, 1994. – 136 с.
5. Ковалев С.В. Психология современной семьи: информ.-метод. м-лы к курсу «Этика и психология семейной жизни» : книга для учителя / С.В. Ковалев. – М. : Просвещение, 2000. – 208 с.
6. Супружеская жизнь: гармония и конфликты / [сост. Л.А. Богданович]. – М. : Профиздат, 2000. – 176 с.

УДК 159.9

ДЕЗАДАПТИВНА ПОВЕДІНКА ПІДЛІТКІВ В УМОВАХ ІНТЕРНАТНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

Ю.Г. Єрґакова

*здобувач кафедри практичної та соціальної психології
Східноукраїнського національного університету ім. В. Даля*

У статті визначено проблему становлення дезадаптивної поведінки підлітків, які виховуються в інтернатних навчальних закладах. Актуальність цієї проблеми зумовлена реалізацією своїх можливостей, які, у свою чергу, підлітки не можуть використати повною мірою. Розглянуто поведінкову дезадаптацію підлітків, які виховуються змалечку чи потрапляють уже в досить дорослому віці в інтернатні навчальні заклади. Доведено, що формування життєвої перспективи в ранньому підлітковому віці є цілісним, інтегрованим процесом, в якому утверджуються і реалізуються основні життєві цінності людини і конкретизуються аспекти її життєвого, особистісного, соціального самовизначення.

Ключові слова: дезадаптація, підліток, корекція, інтернатні навчальні заклади, адаптація, соціальна дезадаптація, життєві цінності, поведінкова дезадаптація.

В статье определена проблема становления дезадаптивного поведения подростков, воспитывающихся в интернатных учебных заведениях. Актуальность этой проблемы обусловлена реализацией своих возможностей, которые в свою очередь подростки не могут использовать в полном объеме. Рассмотрены поведенческая дезадаптация подростков, воспитывающихся с детства или попадающих уже в достаточно взрослом возрасте в интернатные учебные заведения. Доказано, что формирование жизненной перспективы в раннем подростковом возрасте является целостным, интегрированным процессом, в котором утверждаются и реализуются основные жизненные ценности человека и конкретизируются аспекты его жизненного, личностного, социального самоопределения.

Ключевые слова: дезадаптация, подросток, коррекция, интернатные учебные заведения, адаптация, социальная дезадаптация, жизненные ценности, поведенческая дезадаптация.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Проблеми дезадаптації особистості є досить складними і актуальними, а дезадаптація підлітка, який виховується в інтернатних навчальних закладах, стає ще важливішою в нашому сучасному світі. В умовах інтенсивних соціальних змін сьогодні, коли одночасно з погіршенням матеріального благополуччя, зростання кількості безробітних, засоби масової інформації (телебачення, преса) укорінюють у свідомості підростаючого покоління нові «західні» стандарти життя, які доступні лише небагатьом, то виникає ситуація, особливо небезпечна для підліткової свідомості ризиком розчарувань, незадоволених потреб, девіаціями і, як наслідок, соціальною дезадаптацією.

Дезадаптація є явищем сучасної соціокультурної ситуації і, водночас, явищем об'єктивної реальності. Вона може з'явитися на будь-якому віковому етапі, якщо через різні обставини зникають або обмежуються можливості задоволення значущих потреб для формування особистості, що розвивається [1].

Один із аспектів дорослішання припускає соціально-психологічну адаптацію підлітків. Йдеться не лише про запобігання підлітковій злочинності, наркоманії та алкоголізму, які сьогодні є досить поширеними у суспільстві. Значна частина зовні благополучних підлітків погано адаптовані до реального життя, тобто не бачать його реалій, не можуть обрати власні цілі на певному етапі життя, не відчувають себе упевнено, а тому легко потрапляють у різні залежності.

Ранній емоційний досвід підлітка, як уже зазначалося вище, має визначальне значення для формування особистості. Саме відчуття підлітка себе тим, кого люблять, почуття захищеності й повного прийняття становить фундамент розвитку здорової психіки. Однак, хоч яким великим є значення початкового ставлення матері до дитини, з віком емоційний досвід розширюється, та й ставлення самої матері може змінюватися як за формою виявлення, так і за сутністю. Дуже важливо звертати увагу на підлітків, які потрапляють до інтернатних навчальних закладів з сімей, бо вони вже мають сформоване бачення світу і ставлення до нього.

Мета статті полягає у з'ясуванні та дослідженні психологічних особливостей вихованців інтернатних навчальних закладів.

Відповідно до мети, нами було поставлено такі **завдання**:

1. Розкрити соціально-психологічну специфіку виховання дітей в інтернатних навчальних закладах.
2. Визначити особливості засобів корекції дезадаптації підлітків в умовах виховання в інтернатних навчальних закладах.
3. Проаналізувати зміст та структуру поведінкової дезадаптації підлітків, які виховуються в інтернатних навчальних закладах.

РЕЗУЛЬТАТИ ТЕОРЕТИЧНОГО АНАЛІЗУ ПРОБЛЕМИ

Підлітки, позбавлені батьківського піклування, кількість яких постійно зростає, – загальнодержавна проблема, важливою частиною якої є спеціалізована психологічна допомога підліткам адаптуватися в соціальному середовищі. Діти з психофізіологічними особливостями, які виховуються в закладах інтернатного типу, потребують спеціального корекційного впливу, який складає комплекс психолого-педагогічних заходів, спрямованих на розвиток потенційних можливостей соціального становлення [2].

Вихованці інтернатних закладів відрізняються від дітей, які виховуються в сім'ях станом здоров'я, розвитком інтелекту й особистості в цілому, що підтверджено спеціальними психологічними дослідженнями, зокрема І.В. Дубровіної [1].

Проблема соціального становлення дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, постала перед психолого-педагогічною наукою досить гостро.

У багатьох наукових статтях і працях (О.Г. Антонова-Гурченко, Л.С. Волинець, Н.А. Іванова) [2; 3; 7] порушуються питання про вимоги щодо створення умов соціалізації дітей, позбавлених батьківського піклування, про шляхи і механізми допомоги тим людям, які беруть на себе відповідальність за створення дитячого будинку сімейного типу.

Окремі аспекти соціального становлення дітей, позбавлених батьківського піклування, розроблялися багатьма дослідниками. Так, особливості виховання таких дітей в умовах школи-інтернату вивчали Я.О. Гошовський [8], Л.С. Дробот [5]. На підставі аналізу психодіагностики і педагогічних досліджень І.В. Дубровіною визначалися особистісні якості дітей [2]; Є.М. Мастюковою розроблялися методи компенсуючого навчання [3]. Основи підготовленості сучасного випускника школи-інтернату до входження в новий соціум досліджувала І.Д. Зверева [7]. Особливу увагу вчених привернула проблема визначення місця дітей і учнівської молоді в соціумі та аналіз основних його сфер, що знайшло відображення у працях В.Г. Бочарової [4], І.С. Кона [6] та ін.

Складність завдань, які постають сьогодні перед суспільством у зв'язку із зубожінням народу, різким збільшенням захворюваності дітей, соціальним сирітством, безпритульністю, зростанням дитячої злочинності, вимагають від державних органів управління освітою, психологічної та педагогічної науки нових нестандартних підходів у розв'язанні проблем навчання, виховання, оздоровлення, соціального захисту і матеріального забезпечення підлітка [3].

Глибокі драми, які переживає підліток, часто безмежно складніші, ніж зовнішні конфлікти, яких у його житті також вистачає. Внутрішній світ з його глибинами стає реальністю, яка важливіша за все інше. Повсякчас виникають усе нові й нові проблеми, про які нікому не скажеш, які треба розв'язувати самому, наодинці з собою. У цей період молода людина набуває почуття власної індивідуальності, яку ще треба зрозуміти, прийняти.

Підлітковий вік можна порівняти з епохою хаосу, як підкреслював відомий дослідник цієї проблеми С. Холл. Це епоха, коли тваринні, напівварварські тенденції стикаються з вимогами соціуму. Бунтівне отроцтво є віком домінування надмірної активності аж до цілковитого виснаження, божевільної веселості – до глибокого суму, впевненості у собі, що переходить у хворобливу сором'язливість, егоїзму, який змінюється альтруїстичними проявами, потягу до спілкування, що переходить у бажання бути наодинці з собою, чутливості, яка непомітно стає апатією [4].

Підліток має відшукати у собі той потенціал, яким можна пишатися, на який можна спиратися, порівнюючи себе з однолітками. І такий потенціал є у кожного. Треба лише вірити у здібності цієї дорослої дитини і разом шукати приховані таланти. На жаль, система державної опіки в Україні створювалася за умов старої політичної системи. В її основу були покладені ідеї колективного виховання. Україна успадкувала систему великих інтернатних навчальних закладів, де діти не повною мірою можуть реалізувати свій потенціал. Такі установи не в змозі забезпечити індивідуальних підхід до кожного підлітка й часто ізолюють дітей від місцевої громади. Якщо дитина потрапляє до закладу інтернатного типу в ранньому віці, вона, як правило, залишається в інтернаті до повноліття. Тому дуже важливим є процес виховання і надання психологічної допомоги у закладі, адже від нього залежатиме її подальше життя. Закінчуючи школу-інтернат, випускники зазвичай виявляються непристосованими до дорослого життя, не мають певного соціального досвіду, комунікативних умінь та навичок самообслуговування.

Окрім того, на інтернатні заклади часто покладена функція «виправлення» прогалин у вихованні та розвитку дітей, бо власне факт потрапляння дитини до закладу часто є наслідком занедбаності. Останніми роками набуває поширення таке явище, як соціальне сирітство, зумовлене ухиленням або відстороненням батьків від виконання своїх обов'язків стосовно дитини.

В інтернаті підліток постійно спілкується з однією й тією самою достатньо вузькою групою однолітків, при чому він сам не може надати перевагу іншій групі, що може зробити будь-який учень звичайної школи. Але одночасно він і не може бути виключений з неї. Належність до визначеної групи однолітків при цьому виявляється начебто безумовною. Це призводить до того, що стосунки між однолітками складаються не як приятельські, дружні, а за типом родинних, як між братами та сестрами. Таку безумовність у спілкуванні з однолітками у закладі інтернатного типу можна, з одного боку, розглядати як позитивний фактор, що сприяє емоційній стабільності, захищеності, коли група однолітків виступає певним аналогом сім'ї, а з іншого боку, подібні контакти не сприяють розвитку навичок спілкування з однолітками, вміння налагоджувати рівноправні стосунки з незнайомою людиною, адекватно оцінити свої якості, необхідні для виборного, дружнього спілкування [5].

Більше того, відсутність якісного, змістовного спілкування з дорослими, яке було б адекватним для підлітків, що виховуються в закладі, є серйозною перешкодою на шляху їх взаємодії з іншими та з оточуючим світом загалом.

Серед численних проблем, з якими стикаються дослідники при роботі в інтернатному навчальному закладі, психологічна проблематика домінує. Це є наслідком специфіки життя підлітка у закладі, яка накладає свій відбиток на розвиток і подальшу долю підлітка, а також супроводжується безліччю психологічних проблем, з якими підліток потрапляє до інтернатного закладу – адже причина потрапляння туди можуть бути бездоглядність, смерть близьких, насильство над дитиною та ін. Залежно від цих специфічних чинників, які мають місце у житті вихованця інтернатного закладу, його психологічний портрет буде незадовільним, і це заважатиме нормалізації його життя.

Як правило, підлітки, які виховуються в інтернатному закладі, мають такі психологічні проблеми:

- педагогічна занедбаність;
- позиція утримання (як проблема мотивації та постановки життєвих цілей);
- проблема спілкування з іншими людьми (невміння встановлювати тісні емоційні стосунки, порушення інтимно-особистісного спілкування, неадекватне ставлення до дорослого тощо);
- неготовність до створення власної сім'ї через відсутність чітко сформованого образу сім'ї.

Важливим є адекватний виховний процес. Його функціями має бути як корекція вже існуючих недоліків психологічного розвитку, так і запобігання формуванню нових в умовах інтернату; формування комфортного і відповідного до психологічних потреб підлітка середовища навколо нього; формування ставлення до життя в цілому: адекватної мотивації, моделі спілкування з іншими, образу сім'ї.

Підліток потребує багато уваги зі сторони дорослих, оскільки це є необхідним компонентом його успішної соціалізації. Соціалізація – комплексний процес засвоєння індивідом певних соціальних ролей або інтеграція до певної соціальної групи. Соціалізація виступає одним із основоположних соціальних процесів, що забезпечує існування людини всередині суспільства [6].

Поведінкова дезадаптація як вид дезадаптації – це процес багатфакторний, причому в кожному окремому випадку той чи інший чинник (патологічний, соціальний, особистісний, педагогічний, віковий, кризовий та ін.) відіграють базову, провідну причинно-наслідкову роль, тоді як інші виявляються пусковими механізмами.

ВИСНОВКИ

Вихованці інтернатного навчального закладу повинні мати умови для різнобічного розвитку, здобуття нормального рівня освіти та після виходу із закладу мають бути підготованими до самостійного життя. Інтернатні заклади вирізняються особливим контингентом підлітків, здебільшого педагогічно занедбаних. Вони відстають у своєму психічному розвитку, мають низьку пізнавальну активність, у них не сформувались пізнавальні інтереси, рівень їхніх знань також значно нижчий, порівняно з учнями загальноосвітніх шкіл.

Підлітки потрапляють до такого закладу уже з певними сформованими соціальними навичками поведінки, мають свої переконання, інтереси, які сформувались в більшості не за сприятливих умов розвитку та становлення їх особистості. Підлітки-сироти та підлітки, позбавлені батьківського піклування, зустрічаються із проблемою неможливості задовольнити свої потреби та інтереси, часто намагаються задовольнити їх тим шляхом, який є можливим. Інколи навіть трапляється так, що цим шляхом стає злочин.

У підлітків, що опинились в інтернаті, крім психологічних проблем, які сформувалися ще до потрапляння дитини до закладу, існує безліч проблем, які формуються уже як наслідок перебування підлітка в ньому. Особливості становища вихованця інтернату негативно впливають на психіку підлітка, що саме перебуває у стадії розвитку та формування різноманітних рис характеру та навичок спілкування, подолання життєвих проблем.

Виходячи з усього вище сказаного, потрібно розглядати психологічні особливості роботи в інтернаті у двох аспектах. По-перше, робота повинна бути направлена на корекцію деформованого світосприйняття підлітка, поведінки, на соціалізацію підлітка і нормальний її розвиток, на вироблення навичок, необхідних для самостійного життя після виходу із закладу. Але другий, дуже важливий, психологічний аспект роботи – це особливості спілкування працівника з підлітком, оптимальне сприйняття працівником підлітка і, навпаки, підлітком працівника.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бондаренко Ю. Життєва компетентність вихованців закладів інтернатного типу / Ю. Бондаренко. – К., 2011. – 238 с.
2. Діти державної опіки: проблеми, розвиток, підтримка : навч.-метод. посіб. : у 2-х кн. – К. : Міленіум, 2005. – 286 с.
3. Доля І. Розвиток альтернативних форм соціалізації дітей-сиріт у контексті реформування державної системи опіки / І. Доля. – Донецьк : Регіональний філіал НСД, 2009. – 569 с.
4. Петрович Ж.В. Реінтеграція дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, як пріоритет соціально-педагогічного забезпечення їхніх прав / Ж.В. Петрович. – К., 2010. – 369 с.
5. Поляновська О.Р. Позакласна виховна робота як один зі шляхів профілактики правопорушень дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування / О.Р. Поляновська. – Хмельницький, 2008. – 258 с.
6. Притулки для неповнолітніх: статус та особливості роботи: матеріали на допомогу працівникам притулків для неповнолітніх. – К. : Студцентр, 1998. – 152 с.
7. Психологічні аспекти корекційної роботи з дітьми-сиротами в умовах інтернатного закладу : наук.-метод. посіб. / за ред. Л.Д. Покросвої. – Х. : Хонмібо, 2008. – 84 с.
8. Соціальні та психологічні потреби дітей, які виховуються в інтернатних закладах: знання, ставлення, поведінка, практика діяльності. Результати дослідження серед фахівців соціальної сфери та дітей-вихованців інтернатних закладів. – К. : Лік, 2006. – 63 с.

УДК 159.953

МОДЕЛЮВАННЯ КОМУНІКАТИВНИХ СИТУАЦІЙ ЯК ФАКТОР ІНТЕНСИФІКАЦІЇ НАВЧАННЯ ІНШОМОВНОГО СПІЛКУВАННЯ В СИСТЕМІ ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ОСВІТИ

В.М. Івкін

кандидат психологічних наук, доцент

*кафедри управління проектами і загальнофахових дисциплін
Інституту менеджменту і психології УМО НАПН України*

Стаття представляє результати теоретичного аналізу проблеми моделювання комунікативних ситуацій як фактора інтенсифікації навчання іншомовного спілкування в системі післядипломної освіти.

Ключові слова: комунікативна ситуація, іншомовне спілкування, моделювання комунікативних ситуацій, післядипломна освіта.

Статья представляет результаты теоретического анализа проблемы моделирования коммуникативных ситуаций как фактора интенсификации обучения иноязычному общению в системе последипломного образования.

Ключевые слова: коммуникативная ситуация, иноязычное общение, моделирование коммуникативных ситуаций, последипломное образование.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Потреба у вивченні іноземних мов – виключно функціональна, тому що мови є необхідними для використання їх у різних сферах життя суспільства в якості засобу реальної комунікації з мешканцями інших країн. Саме тому мова повинна вивчатись ситуативно: таким чином буде підтримуватись постійна зацікавленість бажаючих її вивчати, а також досягатись висока результативність оволодіння мовою.

Актуальність теми роботи зумовлена важливістю поглибленого вивчення дієвих засобів, а саме ситуативності при вивченні іноземних мов. Згадана наукова проблема є малодослідженою, тому що більшість учених-мовознавців і психологів лише поверхово торкались основних ідей, при цьому не висловлюючи остаточних висновків.

Метою цієї статті є здійснення теоретичного аналізу принципу моделювання комунікативних ситуацій як фактора інтенсифікації навчання іншомовного спілкування в системі післядипломної освіти.

Відповідно до мети нами було визначено такі **завдання**:

1) розкрити суть і проаналізувати основні підходи до визначення категорії «моделювання комунікативних ситуацій»;

2) проаналізувати структуру і завдання імітаційно-моделюючої гри як засобу реалізації принципу моделювання комунікативних ситуацій при навчанні іноземного спілкування в системі післядипломної освіти.

РЕЗУЛЬТАТИ ТЕОРЕТИЧНОГО АНАЛІЗУ ПРОБЛЕМИ

Мовні ситуації, що виникають при безпосередньому спілкуванні іноземною мовою, характеризуються суб'єктивними і об'єктивними факторами, які варті врахування при формуванні іншомовної компетентності у студентів. Сьогодні не викликає сумнівів те, що моделювання комунікативних ситуацій, або принцип ситуативності, в навчанні іноземних мов є таким же важливим, як і соціокультурний принцип (засвоєння іноземної мови разом із вивченням соціокультурних особливостей народів-носіїв цієї мови). На це вказують В.А. Бухбіндер [1], А. Вежбицька [2], Г.А. Китайгородська [3], Г.Г. Крючков [4], К. Лівінгстоун [5], Н.А. Семенова [8], В.Л. Скалкін [9], А.М. Стояновський [10], М.Ф. Стронін [11], В.М. Яніна [15], М. Canale [16], R. Millrood [19] та ін.

Традиційне навчання іноземних мов передбачало в нашій країні лише читання текстів, а повсякденне спілкування обмежувалось лише так званими побутовими темами: в готелі, в ресторані, на пошті тощо.